

Ο γλωσσικός – πολιτισμικός χρωματισμός του διαδικτύου ως μέσου αναζήτησης επιμορφωτικού υλικού

Δημήτρης Κουτσογιάννης,

Δρ. Γλωσσολογίας, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Φιλοσοφική Σχολή – Α.Π.Θ. Αγράφων 15, 56626, Συκιές, Θεσσαλονίκη, dkoutsog@lit.auth.gr

Φρειδερίκος Βαλετόπουλος,

Γλωσσολόγος – Φιλολόγος, Αθ. Διάκου 55, 55554, Θεσσαλονίκη. friderikosv@hotmail.com

Μιχάλης Γεωργιάδης,

Φιλολόγος – Υπ. διδάκτορας, Ύδρας 7, 55235, Πανόραμα, Θεσσαλονίκη.

mixalisg@spark.net.gr

Κώστας Ντίνας,

Σχολικός σύμβουλος φιλολόγων, Δωδεκανήσου, 2, Κοζάνη, 50100, kdinas@compulink.gr

Περίληψη

Η πληροφορική – επικοινωνιακή τεχνολογία και συγκεκριμένα το διαδίκτυο αποτελεί ένα πολλά υποσχόμενο μέσο για το σχολείο του μέλλοντος. Η συνήθης ωστόσο προσέγγιση του θέματος προβάλλει και αναδεικνύει τα τεχνικά πλεονεκτήματα και τις δυνατότητές του και υποβαθμίζει το γεγονός ότι η τεχνολογία είναι ένα φαινόμενο κοινωνικό με πολιτισμικές, πολιτικές και οικονομικές διαστάσεις. Με την παρούσα ανακοίνωση παρουσιάζεται μικρή έρευνα που διεξήχθη από ομάδα εκπαιδευτικών, μέσω της οποίας αναδεικνύεται κυρίως η γλωσσική – πολιτισμική διάσταση του διαδικτύου. Συγκεκριμένα: παρουσιάζεται η προσπάθεια τριών εκπαιδευτικών – ερευνητών να εντοπίσουν στο διαδίκτυο υλικό κατάλληλο για τις επιμορφωτικές ανάγκες των διδασκόντων την ελληνική γλώσσα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Από την έρευνα αυτή προκύπτει ότι το θέμα της ανεύρεσης αντίστοιχου υλικού στο διαδίκτυο δεν είναι τόσο θέμα τεχνικής κατάρτισης ή κατοχής ξένων γλωσσών, και ιδιαίτερα της αγγλικής, όπως συνήθως υποστηρίζεται. Αντίθετα, πρόκειται για ένα θέμα αρκετά ευρύτερο: της κατοχής της αγγλοαμερικανικής επιστημονικής κουλτούρας στον τομέα της γλωσσοδιδασκτικής.

Λέξεις κλειδιά: γλώσσα – πληροφορία και διαδίκτυο· πολιτισμός – γλώσσα και διαδίκτυο· διαδίκτυο και εκπαίδευση. Θεματική κατηγορία: άλλο

Summary

Information and Communication Technology, and more specifically Internet constitute the promising tool for the future school. However, the common approach of this subject raises and sets off the technical advantages and possibilities that degrade the sense of technology as a social phenomenon with cultural, political and financial dimensions. The aim of this paper is to present a research conducted by a group of educators; through this research is shown the linguistic and cultural dimension of Internet. Actually, it will be presented the attempt of three educators-researchers to find material in Internet appropriate for the tutorial necessities of the Greek language teachers in the K12. It arises that the finding of this material does not depend simply of the technical instruction neither of the knowledge of a foreign language, especially English, as it is usually maintained. Contrary it is a question of a wider subject: the knowledge of the Anglo-American culture in the language teaching domain.

Εισαγωγή

Η διαρκής επιμόρφωση και επιστημονική ενημέρωση των εκπαιδευτικών – επιτακτική ανάγκη και επιδίωξη στις μέρες μας - αποτελεί έναν από τους πιο δύσκολα υλοποιούμενους στόχους, όχι μόνο στη χώρα μας αλλά και διεθνώς. Τα τελευταία χρόνια φαίνεται να αναζητείται ως σημαντικός αρωγός στην προσπάθεια αυτή η πληροφορική και επικοινωνιακή τεχνολογία και ιδιαίτερα το διαδίκτυο.

Πράγματι, από τεχνική τουλάχιστον άποψη, είναι δυνατό το διαδίκτυο να λειτουργήσει ως καταλύτης στην προσπάθεια για υποστήριξη του έργου των εκπαιδευτικών. Οι δυνατότητες που δίνονται φαίνεται να είναι απεριόριστες: ποικίλο και υψηλού επιπέδου επιμορφωτικό

υλικό, περιβάλλοντα επικοινωνίας και ανταλλαγής απόψεων, εργαλεία και υλικά υποστήριξης της διδασκαλίας, ποικιλία επιλογών ως προς τον τρόπο, το ρυθμό, το χρόνο και τις μεθόδους μάθησης (Anastasiadis et al. 2000, Καζάκης και Κουτσογιάννης 2000, Μακράκης 1998). Δεν είναι τυχαίο ότι προς την κατεύθυνση της εκμετάλλευσης της δυνατότητας αυτής άρχισαν ήδη να αναπτύσσονται σημαντικές πρωτοβουλίες από επίσημους φορείς αλλά και από μεμονωμένους εκπαιδευτικούς.

Η ευφροσύνη αυτή μετριάζεται από δύο τουλάχιστον περιορισμούς: την έλλειψη υλικού στην ελληνική γλώσσα, γεγονός που απαιτεί την καλή γνώση των «ισχυρών» λεγόμενων γλωσσών, και κυρίως της αγγλικής, και δεύτερο την περιορισμένη εξοικείωση των εκπαιδευτικών μας, και ιδιαίτερα των φιλολόγων, με τον κόσμο των νέων τεχνολογιών. Το πρώτο κενό είναι δύσκολο να καλυφθεί σε σύντομο χρονικό διάστημα, γι' αυτό και οι περισσότερες αλλά και οι πιο επίμονες προσπάθειες στρέφονται προς την κατεύθυνση της κάλυψης του τεχνολογικού αναλαφρητισμού.

Είναι όμως πράγματι έτσι τα πράγματα; Αν δηλαδή μπορούσαμε να εξασφαλίσουμε στους εκπαιδευτικούς μας καλύτερη γνώση της αγγλικής και άνεση στο χειρισμό του διαδικτύου, θα μπορούσαν να έχουν πράγματι ένα πολύτιμο εργαλείο αυτομόρφωσης και επαγγελματικής εξέλιξης στα χέρια τους; Υπάρχουν άλλοι τομείς που παίζουν σημαντικό ρόλο στη δυνατότητα ανεύρεσης επιμορφωτικού υλικού στο διαδίκτυο; Στα ερωτήματα αυτά επιχειρεί να δώσει μια πρώτη απάντηση η σημερινή ανακοίνωση.

Θεωρητικό μέρος

Η αντίληψη που επικρατεί στον μέσο πολίτη για το διαδίκτυο, αντίληψη που καλλιεργείται κυρίως από τον τύπο και τα ευρείας κυκλοφορίας εμπορικά έντυπα, είναι ότι πρόκειται για ένα θαυμαστό μέσο που ανατρέπει τους γεωγραφικούς, γλωσσικούς, οικονομικούς και πολιτισμικούς περιορισμούς και επιτρέπει την απρόσκοπτη επικοινωνία και συναλλαγή μεταξύ λαών και πολιτισμών. Η έννοια του 'παγκόσμιου χωριού' συνοψίζει πλήρως την αντίληψη αυτή. Το κέρδος για την εκπαίδευση, όπως και για κάθε τομέα της ανθρώπινης δραστηριότητας, υπολογίζεται τεράστιο. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι επενδύονται τεράστιοι πόροι για την αύξηση των ποσοτικών δεικτών ως προς την αναλογία π.χ. μαθητών ανά υπολογιστή ή ως προς το ποσοστό σύνδεσης σχολείων με το διαδίκτυο.

Η αντίληψη όμως αυτή αντιμετωπίζει μόνο την τεχνολογική και ποσοτική διάσταση των νέων τεχνολογιών, η οποία είναι μεν εξαιρετικά σημαντική, δεν είναι όμως η μόνη. Πολύ πιο σπάνια βλέπουμε για παράδειγμα να αντιμετωπίζεται η τεχνολογία και ως κοινωνικό, πολιτισμικό, πολιτικό ή οικονομικό φαινόμενο, όπως πράγματι είναι.

Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, άρχισε να αναπτύσσεται ένας περιορισμένης έκτασης μεν, εξαιρετικά όμως γόνιμος προβληματισμός, που δεν αναλώνεται σε θριαμβολογικές κοινοτυπίες ως προς τις δυνατότητες των νέων τεχνολογιών, αλλά προσπαθεί να διερευνήσει το φαινόμενο του διαδικτύου και της τεχνολογίας γενικότερα από πολλές, αθέατες ή αυτονόητες, με μια πρώτη ματιά, πτυχές.

Έτσι γνωρίζουμε για παράδειγμα ότι το διαδίκτυο όχι μόνο δεν είναι παγκόσμιο, αφού η συντριπτική πλειοψηφία των πληροφοριών του είναι αγγλόφωνη και προέρχεται κυρίως από τις ΗΠΑ, αλλά ότι και οι πληροφορίες που αφορούν άλλους λαούς, συνήθως οικονομικά ασθενέστερους, προέρχονται μοιραία από την ίδια πηγή (Bruce 1999, Kitalong & Kitalong 2000, Sullivan & Fernandez 2000). Το αποτέλεσμα είναι προφανές: το διαδίκτυο παρουσιάζει μια παραμορφωτική εικόνα του άλλου μέσα από τα μάτια και συχνά τα συμφέροντα του οικονομικά ισχυρότερου. Στο πλαίσιο αυτό η τουριστική – καρικατουριστική παρουσίαση λαών και πολιτισμών φαίνεται να αποτελεί μια συνήθη πραγματικότητα (Kitalong & Kitalong 2000).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η έρευνα και ο προβληματισμός ως προς τον πολιτισμικό χρωματισμό των περιβαλλόντων διεπαφής χρήστη μηχανής, τα οποία χαρακτηρίζονται από τους Selfe & Selfe (1994) ως πολιτισμικοί χάρτες, που αντανακλούν το κοινωνικό – οικονομικό status, τις αντιλήψεις, τις συγκεκριμένες πολιτισμικές συνήθειες και την

αισθητική συγκεκριμένων κοινωνιών, τα οποία βέβαια κάθε άλλο παρά παγκόσμια είναι (Hawisher & Selfe 2000).

Δίπλα στον προβληματισμό αυτόν που έχει στο μικροσκόπιό του τη δικτυακή τεχνολογία αυτή καθ' εαυτή, αναπτύσσεται και ένας άλλος πλούσιος προβληματισμός ως προς το πώς το πολιτισμικό υποκείμενο “άνθρωπος” συναντά τις τεχνολογίες αυτές. Επισημαίνεται δηλαδή ότι ο άνθρωπος, ο εκπαιδευτικός ή ο μαθητής, στην προκειμένη περίπτωση, δε συναντά τις νέες τεχνολογίες ως *tabula rasa*. Αντίθετα έχει διαμορφωμένες αντιλήψεις και πρακτικές, που συνδέονται άμεσα με το πολιτισμικό, κοινωνικό, ιδεολογικό ή και παιδαγωγικό περιβάλλον στο οποίο γαλουχήθηκε (Street 1995). Στο πλαίσιο του προβληματισμού αυτού υποστηρίζεται πως οι πρακτικές γραμματισμού που ακολουθούνται στο διαδίκτυο δεν είναι παγκόσμιες, αλλά πολιτισμικά προσδιορισμένες (Hawisher & Selfe 2000). Έρευνα που διεξήχθη από έναν από τους συγγραφείς του κειμένου αυτού στο πώς αξιοποιούν οι εκπαιδευτικοί τους υπολογιστές και το διαδίκτυο στη γλωσσική διδασκαλία έδειξε ότι δεν έχει τόση μεγάλη σημασία ο τεχνολογικός εξοπλισμός ή οι προθέσεις της πολιτείας, όσο οι παιδαγωγικές αντιλήψεις και πρακτικές των ίδιων των εκπαιδευτικών· η παιδαγωγική και η ευρύτερη ιδεολογοπαιδαγωγική υπόστασή τους με την οποία συναντούν την τεχνολογία (Κουτσογιάννης 1999). Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται και η σημερινή μας μικρή έρευνα, την οποία θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια, αφού δούμε πρώτα τη μεθοδολογία με την οποία διεξήχθη.

Μεθοδολογία

Το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας (ΚΕΓ) ξεκίνησε μια φιλόδοξη προσπάθεια από τις αρχές του 1999 να δημιουργήσει Ηλεκτρονικό Κόμβο, που θα υποστηρίζει τους διδάσκοντες την ελληνική γλώσσα στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Καζάζης και Κουτσογιάννης 2000). Στο πλαίσιο της προσπάθειας αυτής οι συγγραφείς του παρόντος κειμένου ανέλαβαν να διερευνήσουν το διαδίκτυο, προκειμένου να εντοπίσουν υλικό κατάλληλο για την αυτομόρφωση των ελλήνων φιλόλογων. Ο πρώτος από τους συγγραφείς αυτού του κειμένου υπήρξε ο επιστημονικός υπεύθυνος της όλης προσπάθειας και οι υπόλοιποι οι ερευνητές. Η έρευνα αυτή διήρκεσε έναν περίπου χρόνο (Ιανουάριος 1999 – Δεκέμβριος 1999) και το αποτέλεσμα της αναζήτησης αυτής υπάρχει ήδη στο διαδίκτυο (<http://www.komvos.edu.gr/enimerwsi/sites/sites.htm>).

Οι τρεις ερευνητές είχαν κάποια κοινά χαρακτηριστικά: ήταν και οι τρεις αρκετά εξοικειωμένοι με τους υπολογιστές και το διαδίκτυο· ήταν και οι τρεις φιλόλογοι με μικρότερη ή μεγαλύτερη εμπειρία στη διδασκαλία της γλώσσας· διέθεταν ερευνητική εμπειρία (οι δύο σε θέματα γλώσσας και ο ένας σε θέματα παιδαγωγικά)· αναζητούσαν υλικό αυτής της κατηγορίας στο διαδίκτυο για πρώτη φορά.

Κατά την αναζήτηση δεν ακολουθήθηκε ενιαίος τρόπος έρευνας, αλλά ο κάθε ερευνητής ακολούθησε τη δική του προσωπική πορεία αναζήτησης. Η ερευνητική πορεία ήταν η εξής: ο κάθε ερευνητής ανέλαβε να ερευνήσει τις πληροφορίες που υπάρχουν στο διαδίκτυο και θα μπορούσαν να αποτελέσουν χρήσιμο υλικό για την αυτομόρφωση των διδασκόντων την ελληνική γλώσσα. Κατά τη διάρκεια της ερευνητικής πορείας πραγματοποιούνταν τακτικές συναντήσεις και αξιολογούνταν οι δικτυακοί τόποι και το υλικό που είχε εντομιστεί. Από τις προσωπικές σημειώσεις των ερευνητών και τις σημειώσεις από τις συναντήσεις αυτές προέρχονται οι πρωτοπρόσωπες αφηγήσεις που ακολουθούν στη συνέχεια.

Ερευνητής Α (Φρειδερίκος Βαλετόπουλος)

Η πρωτογενής έρευνα είχε ως κύριο σκοπό την αναζήτηση διευθύνσεων που ασχολούνταν έμμεσα ή άμεσα με τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας. Στο πρώτο αυτό στάδιο χρησιμοποίησα δύο τρόπους για να καταρτίσω μία πρώτη λίστα διευθύνσεων. Βασίστηκα είτε σε ήδη γνωστές από τη βιβλιογραφία διευθύνσεις είτε σε διευθύνσεις που προέκυψαν από τις μηχανές έρευνας που διαθέτει το Netscape Navigator. Ήδη από το πρώτο αυτό στάδιο άρχισαν να τίθενται σημαντικά προβλήματα ως προς την έρευνα, καθώς έπρεπε να

καταρτιστεί ένας πίνακας με τις λέξεις κλειδιά που θα αποτελούσαν το αντικείμενο προς αναζήτηση των μηχανών έρευνας.

Οι λέξεις αυτές αφορούσαν θεματικές ενότητες όπως: *εκπαίδευση, μητρική γλώσσα, σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, κατάκτηση μητρικής γλώσσας*, κλπ. και δόθηκαν σε διάφορες γλώσσες, όπως αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά και ισπανικά. Τα αποτελέσματα της αναζήτησης ήταν ποικίλα και αξίζει να τα μελετήσουμε ως προς δύο βασικά συστατικά: κατά πρώτον ως προς τον όρο που χρησιμοποιήθηκε ή που έπρεπε να χρησιμοποιηθεί και κατά δεύτερον ως προς το πλήθος των ιστοσελίδων σε συνδυασμό με τη γλώσσα στόχο. Έτσι, ο όρος *Διδασκαλία της μητρικής* αφορά τη διδασκαλία της γλώσσας σε αλλόγλωσσους. Ο 'σωστός' όρος είναι *Language Arts* -για τις αμερικανικές τουλάχιστον διευθύνσεις- όπου όμως σημαντική θέση καταλάμβανε και η διδασκαλία της λογοτεχνίας. Επίσης, γίνεται διάκριση μεταξύ του βρετανικού *mother tongue* και του αμερικανικού *mother language*. Όσον αφορά τις γαλλόφωνες διευθύνσεις παρατηρούμε ότι οι περισσότερες είχαν χώρα καταγωγής τον Καναδά και πολύ λιγότερες τη Γαλλία. Οι καναδικές διευθύνσεις πολύ συχνά προσφέρονταν και στην αγγλική γλώσσα.

Από την άλλη, η συντριπτική πλειοψηφία των διευθύνσεων αφορούσαν τη διδασκαλία της αμερικανικής αγγλικής, ενώ συγκριτικά ελάχιστες τη διδασκαλία της βρετανικής αγγλικής, της γαλλικής και ακόμη πιο λίγες της γερμανικής και της ισπανικής. Μάλιστα ακόμη και οι διευθύνσεις που αφορούσαν την ισπανική προέρχονταν από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και αφορούσαν την ισπανόφωνη εκπαίδευση της χώρας αυτής, ενώ η πλειοψηφία των γαλλικών διευθύνσεων αφορούσαν τη γαλλόφωνη εκπαίδευση στον Καναδά.

Στη συνέχεια, οι διευθύνσεις αυτές αξιολογήθηκαν ως προς το υλικό το οποίο προσέφεραν και τελικά επιλέχθηκαν αυτές οι οποίες ήταν οι πιο αξιόπιστες, π.χ. διευθύνσεις κρατικών οργανισμών και αξιόλογων διεθνών περιοδικών. Σε αυτή τη φάση άρχισε πλέον να διαφαίνεται ξεκάθαρα ποια είναι τα μειονεκτήματα αυτού που προσφέρει το Διαδίκτυο. Οι περισσότερες διευθύνσεις ανήκαν σε ιδιώτες, οι οποίοι για κάποιους προσωπικούς λόγους δημιούργησαν μία σελίδα στο Διαδίκτυο χωρίς ωστόσο να προσφέρουν τίποτε το αξιόλογο στο διδάσκοντα που θα ανέτρεχε στη διεύθυνση αυτή. Επιπλέον, συχνά οι διευθύνσεις είτε είχαν πάψει να υπάρχουν είτε δεν περιείχαν καμιά σημαντική πληροφορία. Επιπλέον, υπήρχαν ιδιωτικοί οργανισμοί που και αυτοί με τη σειρά τους είχαν δημιουργήσει μία λίστα από συνδέσεις, όπου συμπεριλαμβάνονταν διάφορες διευθύνσεις αμφιβόλου ποιότητας.

Έχοντας λοιπόν να αντιμετωπίσω μία τέτοια σειρά από προβλήματα, έθεσα κάποια πρώτα κριτήρια για την επιλογή των διευθύνσεων. Θα έπρεπε να είναι κρατικοί οργανισμοί, εξασφαλίζοντας έτσι την ακρίβεια των δεδομένων, καθώς θα ήταν εύκολο να ελεγχθεί η ποιότητα των όσων παρουσίαζαν. Επίσης, θα ήταν σχετικά πιο βέβαιο ότι οι διευθύνσεις αυτές δεν επρόκειτο μετά από λίγο καιρό είτε να πάψουν να υπάρχουν είτε να αλλάξουν ριζικά μορφή.

Δυστυχώς τα αποτελέσματα μίας έρευνας με τόσο απαγορευτικά κριτήρια προκειμένου να διασφαλιστεί η ποιότητα δεν μπορούσαν παρά να μας απογοητεύσουν σε πρώτο στάδιο, αλλά και να μας ικανοποιήσουν στη συνέχεια για την ποιότητα των λίγων, έστω, διευθύνσεων που επιλέχθηκαν. Μία πολύωρη και πολύμηνη έρευνα δεν κατάφερε να μας προσφέρει παρά καμιά δεκαριά από διευθύνσεις τις οποίες μπορεί να συμβουλευτεί ο διδάσκων και να αντλήσει από εκεί σπουδαίες πληροφορίες.

Βέβαια, πίσω από όλα αυτά κρύβεται και μία άλλη ίσως δυσάρεστη παρατήρηση. Στο Διαδίκτυο κυριαρχούν οι αγγλόφωνες διευθύνσεις και μάλιστα οι διευθύνσεις που αφορούν την εκπαίδευση των Ενωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Αυτό εκ πρώτης όψεως μπορεί να φανεί κοινότοπο, αλλά αξίζει να δει κανείς τι κρύβεται πίσω από αυτή την παρατήρηση. Η κυριαρχία αυτή συνεπάγεται ότι ο ενδιαφερόμενος θα πρέπει να γνωρίζει απαραίτητως και σε ικανοποιητικό επίπεδο την αγγλική γλώσσα -και μάλιστα την αμερικανική ορολογία- προκειμένου να συμβουλευτεί το Διαδίκτυο. Αν αυτό θεωρηθεί ως μια ξεπερασμένη φοβία ενάντια στην επικράτηση της αγγλοαμερικανικής γλώσσας, τότε θα πρέπει να κάνουμε ακόμη ένα βήμα και να δούμε τις συνέπειες από το να έχουμε να επιλέξουμε μεταξύ διευθύνσεων

που εκφράζουν το αμερικανικό εκπαιδευτικό σύστημα, την αμερικανική αντίληψη της εκπαίδευσης και βεβαίως -στην περίπτωση μας- τον τρόπο με τον οποίο οι Αμερικανοί αντιμετωπίζουν το γλωσσικό μάθημα.

Πίσω από αυτές τις ανησυχίες δεν υπάρχει καμιά φοβία που να έχει ως στόχο το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό σύστημα ή τη συγκεκριμένη κουλτούρα. Αυτό που υπάρχει είναι μία έντονη ανησυχία σχετικά με το μονόπλευρο ηγεμονισμό που απλώς στην περίπτωση μας και στη χρονική αυτή στιγμή εκφράζεται μέσα από την πολιτισμική ηγεμονία του αμερικανο-αγγλικού κόσμου στο Διαδίκτυο. Το εντυχές βέβαια είναι ότι υπάρχει μία αυξανόμενη τάση για τη δημιουργία και ελληνικών διευθύνσεων στο Διαδίκτυο από σχετικούς με την εκπαίδευση οργανισμούς που βεβαίως διακρίνονται για την ποιότητά τους και τις πληροφορίες που προσφέρουν.

Ερευνητής Β (Μιχάλης Γεωργιάδης)

Η πρόταση του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας να εντοπίσω ηλεκτρονικές διευθύνσεις που το περιεχόμενό τους αναφέρεται στη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας, και να επιλέξω, σύμφωνα με τα κριτήρια της καταλληλότητας και εγκυρότητας, όσες θα μπορούσαν να αναρτηθούν στο ηλεκτρονικό κόμβο του ΚΕΓ προς χρήση των συναδέλφων εκπαιδευτικών, δεν αποτελούσε για μένα απλώς μια επιπλέον ευκαιρία να αναμετρηθώ με το «χάος» του διαδικτύου. Τα πλαίσια της έρευνάς μας υπαγόρευαν συστηματική και συλλογική εργασία, γεγονός που καθιστούσε την εν λόγω εμπειρία προσφορότερη για κριτική επεξεργασία. Εξάλλου, ο στόχος της έρευνάς μας ξεπερνούσε την ικανοποίηση των προσωπικών μας αναγκών και είχε παιδαγωγική διάσταση που συνέπιπτε με τα ερευνητικά μου ενδιαφέροντα για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και την εκπαίδευση γενικότερα.

Κατά τη φάση της διερεύνησης δεν χρησιμοποίησα για τον εντοπισμό των σχετικών διευθύνσεων λέξεις-κλειδιά αλλά προσέφυγα στη κεντρική σελίδα της ευρύτερα γνωστής «μηχανής αναζήτησης» YAHOO (<http://www.yahoo.com>). Στο θεματικό κατάλογο της εν λόγω μηχανής αναζήτησης λήμματα που θα μπορούσαν να προσφέρουν υλικό, που να ανταποκρίνεται στους στόχους της αναζήτησής μας. Το μόνο λήμμα που είχε συνάφεια με τους στόχους της αναζήτησής μας ήταν το «Linguistics and human languages», που ανήκε στην ευρύτερη θεματική ενότητα «Social sciences» και που περιείχε 2446 ηλεκτρονικές διευθύνσεις. Από αυτές τις διευθύνσεις οι 1932 αφορούσαν στη διδασκαλία της ξένης γλώσσας, κυρίως της αγγλικής, οι 166 σε υλικό αναφοράς για τη διδασκαλία της ξένης γλώσσας (λεξικά, μέθοδοι διδασκαλίας και γενικά υλικό αναφοράς για τη γλωσσική διδασκαλία), οι 99 σε ιδρύματα και οργανισμούς με ερευνητικό προσανατολισμό στον ίδιο τομέα. Στο σύνολό τους, δηλαδή, οι διευθύνσεις αυτές βρίσκονταν εκτός της θεματικής περιοχής που ενδιέφερε την έρευνά μας.

Στη συνέχεια υπέθεσα ότι θα έπρεπε να βρίσκονται σε κάποιο άλλο λήμμα ηλεκτρονικές διευθύνσεις για τη διδασκαλία της αγγλικής ως μητρικής γλώσσας. Απέκλεισα το ενδεχόμενο να μην υπάρχει κάτι σχετικό. Ευρισκόμενος πάντοτε στο θεματικό κατάλογο «Linguistics and Human Languages», επέλεξα να ανοίξω το λήμμα που αφορούσε στην εκπαίδευση (education). Εκεί, σε ένα κατάλογο με 20 ενδείξεις, διαπίστωσα ότι υπήρχε θεματική ενότητα που έφερε την ένδειξη «γραμματισμός», ικανότητα δηλαδή ανάγνωσης και γραφής (literacy). Επιλέχθηκε, στη συνέχεια, στην ίδια θεματική ενότητα (literacy) η ένδειξη K12, που στα πλαίσια της αμερικανικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας αναφέρεται στις δώδεκα σχολικές τάξεις του εκπαιδευτικού συστήματος και στα αντίστοιχα γνωστικά επίπεδα. Πράγματι, η είσοδος στο περιεχόμενο που αντιστοιχούσε στη ένδειξη K12 απέδωσε ένα κατάλογο αποτελούμενο από ηλεκτρονικές διευθύνσεις, 231 συνολικά, σχετικές με το διερευνώμενο θέμα. Στην πλειονότητά τους αυτές αφορούσαν σε προϊόντα εμπορικών-εκπαιδευτικών οργανισμών. Υπήρχαν όμως και διευθύνσεις εκπαιδευτικών οργανισμών μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα με περιφερειακή και εθνική εμβέλεια. Με βάση τα παραπάνω δεδομένα και σύμφωνα με τα κριτήρια της αξιολόγησης, συγκροτήθηκε ένας κατάλογος αποτελούμενος από δεκαέξι ιδρύματα και οργανισμούς, που ως αποστολή έχουν την στήριξη του εκπαιδευτικού

έργου στον τομέα της διδασκαλίας της αγγλικής ως μητρικής γλώσσας στις σχολικές βαθμίδες της εκπαίδευσης και που κατά ένα μεγάλο μέρος συνεργάζονται με πανεπιστημιακά ιδρύματα και ερευνητικά κέντρα.

Αφού διέτρεξα τις σελίδες ηλεκτρονικών διευθύνσεων που εντοπίστηκαν με αυτόν τον τρόπο, επέλεξα ως πιο κατάλληλες την γνωσμένου κύρους βάση δεδομένων ERIC και αυτήν η οποία αναφέρεται στο πρόγραμμα του Υπουργείου Παιδείας των Η.Π.Α. για την προαγωγή του επιπέδου της αναγνωστικής ικανότητας των μαθητών (America reads challenge).

Σε αυτό το σημείο έκανα την εξής σκέψη: εάν η αναζήτηση γινόταν με λέξεις κλειδιά, τότε ο ενδιαφερόμενος θα έπρεπε να ακολουθήσει την πορεία αναζήτησης education>literacy>K12, ώστε αυτή να έχει το ίδιο αποτέλεσμα. Θεωρώ απίθανο ότι κάποιος που δεν είναι γνώστης της αγγλοσαξονικής κουλτούρας, και μάλιστα της αμερικανικής, έστω και αν είναι γνώστης της αγγλικής γλώσσας, θα ήταν σε θέση να σχηματίσει τον απαιτούμενο συνδυασμό λέξεων σε αυτήν την περίπτωση. Προσωπικά, εάν έκανα την έρευνα βασισμένος σε λέξεις-κλειδιά, θα χρησιμοποιούσα τους όρους teaching language ή teaching English, οπότε και η αναζήτηση θα είχε μηδαμινά αποτελέσματα. Τα παραπάνω αρκούν, για να καταδείξουν ότι το διαδίκτυο δεν μιλάει μόνο αλλά και σκέφτεται αγγλοσαξονικά.

Αφού ολοκληρώθηκε αυτή η φάση, υπέθεσα ότι υπήρχε κατάλληλο υλικό σε άλλες σελίδες που δεν καλύπτονταν από το λήμμα literacy. Επικουρούμενος από τις γνώσεις μου στη συγκριτική εκπαίδευση δημιούργησα ένα κατάλογο με διευθύνσεις οργανισμών που σίγουρα θα είχαν κάτι ενδιαφέρον. Πράγματι, οι διευθύνσεις του Υπουργείου Παιδείας της Αγγλίας και της Encarta κρίθηκαν κατάλληλες.

Αν και είναι βέβαιο ότι η κατά αυτό τον τρόπο αναζήτηση δεν εντόπισε το σύνολο των σχετικών με την έρευνά μας αγγλόγλωσσων διευθύνσεων, προσωπικά ωστόσο θεωρώ ότι εκπληρώθηκαν τα ποιοτικά κριτήρια που έθεσε η έρευνά μας, και αυτό χάρη στις ειδικές παιδαγωγικές μας γνώσεις.

Τα προβλήματα που παρουσιάστηκαν στη συνέχεια κατά την αναζήτηση υλικού στις ελληνόγλωσσες διευθύνσεις ήταν διαφορετικής φύσεως, αφού την περίοδο τουλάχιστον που διενεργήθηκε η έρευνα δεν υπήρχαν «ελληνικές μηχανές αναζήτησης». Έτσι, διατρέξαμε το σύνολο των ελληνόγλωσσων διευθύνσεων που ανήκουν σε εκπαιδευτικούς οργανισμούς και εκεί εντοπίστηκαν σελίδες που παρουσίαζαν ενδιαφέρον από την άποψη της γλωσσικής διδασκαλίας. Χαρακτηριστική ήταν η ανυπαρξία ελληνόγλωσσων διευθύνσεων, που να αφορούν ειδικά στη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας.

Η υπανάπτυξη της ελληνόγλωσσας περιοχής του διαδικτύου στον τομέα της διδακτικής της γλώσσας, καταδεικνύει κατά μείζονα λόγο το πρόβλημα που αναδείχθηκε από την έρευνα της αγγλόγλωσσας περιοχής: τα πολιτισμικά όρια και οι ανισότητες που απορρέουν από αυτά, στην αντιμετώπιση του «χάους» του κυβερνοχώρου.

Ερευνητής Γ (Κώστας Δ. Ντίνας)

Η «πλοήγηση» στο διαδίκτυο, μια καταρχήν συγκλονιστική εμπειρία, δίνει την αίσθηση ότι από το σπίτι του βρίσκεται κανείς σε άμεση επαφή με όλο τον κόσμο και μπορεί να βρει πολλές και ποικίλες πληροφορίες. Τι γίνεται, όμως, όταν αρχίσει να ψάχνει για κάτι για το οποίο πράγματι θέλει να βρει πληροφοριακό υλικό;

Με τις σκέψεις αυτές δέχτηκα με πολύ ενδιαφέρον την πρόταση του ΚΕΓ να ερευνήσω το διαδίκτυο, για να εντοπίσω ιστοσελίδες που ασχολούνται με τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας. Μετά τις πρώτες διερευνητικές προσπάθειες εντοπίστηκαν τα πρώτα ζητήματα, που γεννούσαν σοβαρούς προβληματισμούς, αλλά έπρεπε σύντομα να ξεπεραστούν, για να προχωρήσει και να ολοκληρωθεί η έρευνα.

Το πρώτο ήταν η λέξη ή οι λέξεις-κλειδιά μέσω των οποίων θα έπρεπε να ερευνηθεί το διαδίκτυο με τη βοήθεια των διαδικτυακών μηχανών αναζήτησης. Όλες οι πολύ γνωστές διεθνείς μηχανές αναζήτησης (Lycos, Yahoo, Hotbot κλπ.) είναι αγγλόφωνες. Αυτό σημαίνει ότι όποιος θέλει να καταχωρήσει στο διαδίκτυο πληροφορίες προσβάσιμες σε ευρύ κοινό, πρέπει να τις καταχωρήσει σε αγγλική γλώσσα ή –το πολύ–, στην αγγλική και σε όποια ή

όποιες άλλες τον ενδιαφέρουν. Το γεγονός αυτό τον αναγκάζει να προσαρμόσει και την ορολογία αλλά και την όλη του εργασία στους κώδικες που επιβάλλει η «σχυρή» γλώσσα και κατ' επέκταση ο «σχυρός» πολιτισμός, εν προκειμένω η αγγλική-αμερικανική γλώσσα και ο αγγλικός-αμερικανικός πολιτισμός.

Αλλά κι όποιος ενδιαφέρεται να αναζητήσει πληροφορίες στο διαδίκτυο είναι κι αυτός υποχρεωμένος να μπει στην ίδια λογική αναζήτησης και να προσαρμόσει τις ανάγκες του και έρευνές του στον –ουσιαστικά– αμερικανικό τρόπο σκέψης και αντιμετώπισης των διαφόρων προβλημάτων.

Η πραγματικότητα αυτή δεν μπορεί παρά να έχει σοβαρές συνέπειες για τους χρήστες «ασθενών» γλωσσών. Κι αυτό γιατί είναι από παλιά γνωστό ότι η γλώσσα ως φορέας πολιτισμού μεταφέρει από τη μια γλώσσα στην άλλη μαζί με τις λέξεις και ένα μικρό ή μεγαλύτερο μέρος του τρόπου σκέψης. Επομένως αυτή η παγκοσμιοποίηση της πληροφορίας ευνοεί τελικά τους «ασχυρούς» και γίνεται σε βάρος των «ασθενών», γεγονός που θέτει το ζήτημα ενός ιδιότυπου «πολιτιστικού ιμπεριαλισμού».

Έγιναν πολλές ερευνητικές απόπειρες μέσω των μηχανών αναζήτησης, οι οποίες κατέληγαν σε αποτυχία καθώς τα αποτελέσματά τους ή έδιναν πολλές χιλιάδες ιστοσελίδες που υποτίθεται ότι είχαν σχέση με το ερευνώμενο αντικείμενο ή δεν έδιναν κανένα αποτέλεσμα. Και οι δύο αυτές περιπτώσεις έπρεπε να αποκλειστούν: η πρώτη γιατί είναι στατιστικά αδύνατο τόσοι πολλοί ανά τον κόσμο να ασχολούνται με ένα τόσο εξειδικευμένο θέμα: η δεύτερη γιατί λογικά κάτι σχετικό θα έπρεπε να βρεθεί. Μετά από αρκετές ακόμα δοκιμές κατέληξα στο εξής σχήμα λέξεων-κλειδιών:

1.	First	Language	Teaching
2.	First	Language	Learning
3.	First	Language	Acquisition
4.	First	Language	Tuition
5.	First	Language	Istruction
6.	First	Language	Tutorship
13.	First	Tongue	Teaching
14.	First	Tongue	Learning
15.	First	Tongue	Acquisition
16.	First	Tongue	Tuition
17.	First	Tongue	Istruction
18.	First	Tongue	Tutorship
25.	Mother	Speech	Teaching
26.	Mother	Speech	Learning
27.	Mother	Speech	Acquisition
28.	Mother	Speech	Tuition
29.	Mother	Speech	Istruction
30.	Mother	Speech	Tutorship
7.	first	Speech	Teaching
8.	first	Speech	Learning
9.	first	Speech	Acquisition
10.	first	Speech	Tuition
11.	first	Speech	Istruction
12.	first	Speech	Tutorship
19.	mother	Language	Teaching
20.	mother	Language	Learning
21.	mother	Language	Acquisition
22.	mother	Language	Tuition
23.	mother	Language	Istruction
24.	mother	Language	Tutorship
31.	mother	Tongue	Teaching
32.	mother	Tongue	Learning
33.	mother	Tongue	Acquisition
34.	mother	Tongue	Tuition
35.	mother	Tongue	Istruction
36.	mother	Tongue	Tutorship

Άρχισα έτσι την αναζήτηση, για να διαπιστώσω –με απογοήτευση– ότι οι ιστοσελίδες που εύρισκε δεν ανταποκρινόταν και πάλι σ' αυτό που ήθελα, αλλά για άλλους τώρα λόγους. Κατάλαβα ότι στη διεθνή βιβλιογραφία –αγγλόφωνη στην πλειοψηφία της– η «Διδασκαλία της μητρικής γλώσσας» αντιμετωπίζεται με διαφορετικό από ό,τι σε μας τρόπο, κυρίως αν πρόκειται για πολυπολιτισμικές και πολυγλωσσικές χώρες (ΗΠΑ, Καναδάς, Αυστραλία). Στις χώρες αυτές η διδασκαλία της μητρικής γλώσσας αφορά κυρίως στους μετανάστες που προέρχονται από αλλόγλωσσες χώρες και, εκτός από τη διδασκαλία της κύριας-επίσημης γλώσσας της χώρας όπου ζουν, θέλουν να διδαχθούν και τη μητρική τους γλώσσα. Για μας όμως, που ως τώρα τουλάχιστον είμαστε μια μονογλωσσική κοινωνία, η διδασκαλία της μητρικής γλώσσας συμπίπτει με τη διδασκαλία της κύριας-επίσημης γλώσσας. Για το λόγο αυτό έπρεπε πάρα πολλές ιστοσελίδες να αποκλειστούν, διότι δεν ενέπιπταν στα ενδιαφέροντα της δικής μου αναζήτησης. Το σημαντικότερο όμως πρόβλημα που έθετε η πραγματικότητα αυτή ήταν ότι έπρεπε να αλλάξω μέσα μου το περιεχόμενο της έννοιας

«μητρική γλώσσα» και να προσαρμοστώ στην αγγλο-αμερικανική αντίληψη για το θέμα αυτό, αν ήθελα να έχει επιτυχή έκβαση η έρευνά μου.

Κι έρχομαι τώρα στο θέμα της αξιολόγησης των συγκεκριμένων ιστοσελίδων που φαίνονταν με την πρώτη ματιά αξιόλογες. Εδώ με περίμενε μια ακόμα έκπληξη-απογοήτευση. Σε αρκετές ιστοσελίδες πίσω από έναν βαρύγδουπο τίτλο, π.χ. *Mother Tongue Tuition*, δεν έβρισκα τίποτα το αξιόλογο, για να το προτείνω στους φιλόλογους να το συμβουλευτούν. Άλλες πάλι δεν ήταν τίποτα περισσότερο από μια "διαφήμιση" κάποιου που μέσα στα ενδιαφέροντά του ενέπιπτε και η διδασκαλία της μητρικής γλώσσας. Πίσω από τον τίτλο π.χ. *First Language Acquisition* βρήκα τη βιογραφία μιας καθηγήτριας της γλωσσολογίας, τι διδάσκει και πώς μπορεί κανείς να επικοινωνήσει μαζί της.

Κάποιες άλλες ιστοσελίδες περιείχαν πληροφορίες πολύ γενικές, μερικές από τις οποίες είναι γνωστές και σε έναν πρωτοετή φοιτητή γλωσσολογίας. Άλλες τέλος ιστοσελίδες κάποιων Πανεπιστημίων ή Ινστιτούτων γνωστοποιούσαν τη λειτουργία σεμιναρίων ή σειρών μαθημάτων σχετικών με το θέμα, που απευθύνονταν όμως σε φοιτητές τους.

Τελικά συμπεράσματα: α). Στο διαδίκτυο υπάρχει πολύ μεγάλη ποσότητα πληροφοριών· δεν ξέρω όμως αν είναι τόσο εύκολα τα πράγματα, όταν αρχίσει κανείς να ψάχνει για κάτι συγκεκριμένο, πολύ περισσότερο αν αυτό είναι κάτι πολύ εξειδικευμένο. Ποτέ άλλοτε στη ζωή μου δεν έχω δουλέψει τόσες πολλές ώρες με τόσο μικρό και αμφίβολης αξίας αποτέλεσμα.

β). Η πιο ανησυχητική διαπίστωση είναι αυτή που αφορά στον ηγεμονισμό της αγγλικής γλώσσας και κουλτούρας έναντι των μικρότερης εμβέλειας, αλλά όχι αναγκαστικά και χαμηλότερης ποιότητας, γλωσσών και πολιτισμών, γεγονός που δημιουργεί εύλογες απορίες για το μέλλον, αν όπως φαίνεται δεν αλλάξει η κατάσταση.

γ). Και για να κλείσω αυτή την αναφορά μου με κάτι ευχάριστο· τελικά μετά από όλη αυτή την προσπάθεια κάτι έμεινε στο τέλος, που να μπορεί να προταθεί σε όποιον συνάδελφο φιλόλογο θα ήθελε να βρει για τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας κάτι περισσότερο από αυτά που θα βρίσκονται καταχωρημένα στον ηλεκτρονικό κόμβο του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας.

Συζήτηση των αποτελεσμάτων

Παρακολούθησαμε την πορεία τριών εκπαιδευτικών – ερευνητών, εξοικειωμένων με την τεχνολογία, στην προσπάθειά τους να βρουν επιμορφωτικό υλικό στο διαδίκτυο, κατάλληλο για τις ανάγκες των διδασκόντων την ελληνική γλώσσα. Παρότι ο καθένας ακολούθησε διαφορετική πορεία αναζήτησης, προκύπτουν ωστόσο κάποιες κοινές διαπιστώσεις, τις οποίες αξίζει να δούμε συγκεντρωτικά.

Διαπιστώνουμε ότι, αν ξεπεραστεί το τεχνικό πρόβλημα και το πρόβλημα της κατοχής ξένων γλωσσών, βρισκόμαστε σε άλλα εξίσου σημαντικά, αν όχι σημαντικότερα προβλήματα. Δε θα αναφερθούμε στα ήδη γνωστά και πολυσυζητημένα προβλήματα, όπως αυτό του μεγάλου όγκου των πληροφοριών και της αξιοπιστίας τους, προβλήματα που, όπως είδαμε, διαπιστώθηκαν και εδώ. Θα σταθούμε σε δύο διαπιστώσεις, αρκετά ενδιαφέρουσες πιστεύουμε και για την εκπαίδευσή μας.

Διαπίστωση πρώτη. Υποστηρίζεται ότι για την είσοδο στον πληροφοριακό παράδεισο του διαδικτύου αρκεί η πληκτρολόγηση κάποιων λέξεων – κλειδιών σε μία από τις θεαματικά πολλαπλασιαζόμενες μηχανές αναζήτησης. Αυτή όμως η προσέγγιση των γλωσσών είναι άκρως αντιεπιστημονική: δεν πληκτρολογούμε τις λέξεις κάποιας τεχνητής γλώσσας, κάποιας ας πούμε διαδικτυακής εσπεράντο, αλλά λέξεις και όρους φυσικών γλωσσών πίσω από τις οποίες κρύβεται μια ολόκληρη κοσμοαντίληψη. Η κοσμοαντίληψη αυτή κάθε άλλο παρά κοινή είναι από γλώσσα σε γλώσσα. Το είδαμε και στις τρεις περιπτώσεις που πριν παρουσιάστηκαν: για μας είναι λογικό να ξεκινάμε την έρευνα στο διαδίκτυο με τον τρόπο με τον οποίο η δική μας γλώσσα κωδικοποιεί το χώρο της γλωσσοδιδασκτικής. Η μετάφραση του τρόπου αυτού σκέψης σε μια άλλη γλώσσα δεν είναι αποτελεσματική. Απαιτείται κάτι πολύ περισσότερο: η κατοχή του επιστημονικού προβληματισμού και της αντίστοιχης

επιστημονικής ορολογίας, η οποία ποικίλλει ακόμη και στις ίδιες τις αγγλόφωνες χώρες. Κάτι τέτοιο όμως είναι αδύνατο να το απαιτήσει κανείς από έναν εκπαιδευτικό και ακόμη περισσότερο από φοιτητή ή μαθητή.

Διαπίστωση δεύτερη. Διαπιστώσαμε ότι ο ηγεμονισμός της αγγλικής γλώσσας και κουλτούρας στον τομέα που διερενήσαμε είναι σχεδόν πλήρης και δεν εκφράζεται μόνο με ποσοτικούς δείκτες. Είδαμε ότι η οπτική των ασθενέστερων λαών προς την επιστήμη της γλωσσοδιδασκαλικής είτε υπο-αντιπροσωπεύεται είτε, κάτι που είναι και εντυπωσιακότερο, παρουσιάζεται μέσα από τη ματιά του τεχνολογικά και οικονομικά ισχυρότερου. Στον κυβερνοχώρο φαίνεται να δημιουργούνται άλλες ταξινομήσεις, που δεν είναι κατ' ανάγκην αυτές που μέχρι τώρα γνωρίζαμε. Είδαμε για παράδειγμα ότι η οπτική της διδασκαλίας της γαλλικής στον κυβερνοχώρο δίνεται κυρίως μέσω του Καναδά. Είναι, πιστεύουμε, ένα ενδιαφέρον θέμα, το οποίο αξίζει περαιτέρω διερεύνησης.

Θα θέλαμε να τελειώσουμε την εισήγησή μας αυτή με μια επισήμανση, καρπό του προβληματισμού που αναπτύχθηκε μέχρι τώρα. Οι νέες τεχνολογίες δε δημιουργούνται σε ιδεατά, υπερκοινωνικά εργαστήρια από κάποιους επιστήμονες με αυταπάρηση, που εργάζονται για το καλό της ανθρωπότητας. Δημιουργούνται σε συγκεκριμένα κοινωνικά, πολιτισμικά και πολιτικά περιβάλλοντα, τα οποία και εκφράζουν. Από την άλλη πλευρά όσοι εργάζονται με τις τεχνολογίες αυτές δεν έρχονται από το πουθενά, αλλά από κάποια συγκεκριμένη αντίστοιχη πραγματικότητα. Νομίζουμε ότι όσο περισσότερο η επισήμανση αυτή λαμβάνεται υπόψη, ερευνάται και παίρνει εξίσου σημαντική θέση με τη μελέτη της τεχνικής διάστασης των νέων τεχνολογιών, τόσο περισσότερο και η αξιοποίησή της στην εκπαίδευση θα είναι λιγότερο επιφανειακή και πρόχειρη και περισσότερο ουσιώδης και κριτική.

Βιβλιογραφία

- Bruce, B. (1999). How worldwide is the web? *JAAL*, 42(5), 382-385.
- Anastasiadis-Symeonidis, A. , Kazazis, J., Koutsogiannis, D. & Vezieridis, C. (2000). The dictionary of modern greek koine in electronic form, as a pedagogical environment for the teaching of the greek language in the greek secondary school. Ανακοίνωση που παρουσιάστηκε στο *Workshop on Computational Lexicography and Multimedia Dictionaries*. 22-23 September 2000, Patras, Greece.
- Hawisher, G. & Selfe, C. (eds) (2000). *Global literacies and the World-Wide Web*. Routledge: London & New York.
- Kitalong, K. & Kitalong, T. (2000). Complicating the tourist gaze: literace and the Internet as catalysts for articulating a postcolonial Palauan identity. Στο *Hawisher, G. & Selfe, C. (eds). Global literacies and the World-Wide Web*. (95-113). Routledge: London & New York.
- Selfe, C. & Selfe, R. (1994). The Politics of the Interface: Power and its Exercise in Electronic Contact Zones. *College Composition and Communication* 45 (4): 480-504.
- Street, B. (1995). *Social Literacies: Critical Approaches to Literacy in Development, Ethnography, and Education*. London: Longman.
- Sullivan, L. & Fernandez, V. (2000). Cybercuba.com(munist): electronic literacy, resistance, and postrevolutionary Cuba. Στο *Hawisher, G. & Selfe, C. (eds). Global literacies and the World-Wide Web*. (217-250). Routledge: London & New York.
- Καζάζης, Ι. και Κουτσογιάννης, Δ. (2000). «Το διαδίκτυο (internet) στην υπηρεσία των διδασκόντων την ελληνική γλώσσα: ο Ηλεκτρονικός Κόμβος του Κέντρου ελληνικής Γλώσσας». Στο *Χ. Τσολάκης (επιμ.) Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση: Γλώσσα και μεταρρυθμίσεις* (1999- 213). Πρακτικά του Ε΄ Πανελληνίου Συνεδρίου του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του ΑΠΘ. Θεσσαλονίκη: Κώδικας.
- Κουτσογιάννης, Δ. (1999). «Πληροφορική – επικοινωνιακή τεχνολογία και γλωσσική αγωγή στην ελληνική δευτεροβάθμια εκπαίδευση: προκαταρκτικές παρατηρήσεις». *Ανακοίνωση στη Διεθνή Ημερίδα: Πληροφορική – επικοινωνιακή τεχνολογία και γλωσσική αγωγή: η διεθνής εμπειρία*. Θεσσαλονίκη, 23/11/99: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Μακράκης, Β. (1998). Αρχές σχεδιασμού και ανάπτυξης ενός συστήματος τηλεκατάρτισης των εκπαιδευτικών της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας στους ομογενείς της διασποράς. Στο *Μ. Δαμανάκης (επιμ.). Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στο εξωτερικό*(451-465). Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ: Ρέθυμνο.

